

Megjegyzések a mordvin és a cseremiszi közti grammatikai egyezésekről

1. A finnugor nyelveket csoportokba szokták besorolni, ezek közt szerepel hagyományosan az ún. volgai finnugor nyelvek, azaz a mordvin és a cseremiszi által alkotott csoport.

Tudjuk, hogy az osztályozásoknak olykor pusztán gyakorlati jelentőségük van, de gyakran lényeges információkat is tartalmaznak. A finnugor nyelveket illetően nehéz volna kétségbe vonni pl. azokat a genetikai és tipológiai egyezéseket, amelyek a balti-finn (finnségi) vagy a permi csoport tagjait összekapcsolják. Másrészt pedig a „balti-finn” megnevezés azonnal utal az illető nyelvek földrajzi elhelyezkedésére, ugyanakkor rámutat arra a nyelvi rokonságra is, amely a közvetlen közös előzmény és a grammatikai szerkezeti egyezések következtében áll fenn. Ez a megnevezés történeti-összehasonlító és tipológiai szempontból is helyes.

Ennek tisztázása után vizsgáljuk meg közelebbről a mordvin és a cseremiszi által alkotott csoportot. Aligha vonható kétségbe az a tény, hogy a mordvinok és a cseremiszek egymással több-kevesebb kapcsolatot fenntartva élnek a Volga középső folyásának vidékén. Így e terület nyelveit volgai finnugor nyelveknek nevezni földrajzilag feltétlenül indokolt, de az egyéb, alább tárgyalandó szempontok alapján már nem tekinthető ugyanilyen kifogástalannak — ezt az alábbiakban igyekszem bebizonyítani.

2. Talán mivel e megnevezés földrajzi vonatkozása került előtérbe, a gyakorlatban a mordvint és a cseremiszi ugyanazon csoporthoz tartozónak tekintették. A földrajzi szomszédság következtében már nem is tűnik furcsának egy egykor egységes volgai-finn alapnyelvvvel kapcsolatos hipotézis. DÉCSY GYULA pl. egyáltalán nem kételkedik abban, hogy a kb. i.e. 1500-tól i.sz. 400-ig fennállott finn-volgai (finnisch-wolgaisch) időszakot egyrészt a „balti-finn”, másrészt a volgai finn (wolgafinnisch) követte. Az utóbbival kapcsolatban leszögezi: „Für die wolgafinnische Zeit, die rund 1000 Jahre gedauert haben soll (etwa 400 v. Chr. — 600 n. Chr. ...), ist eine langsame Sprachentwicklung bezeichnend”, egyúttal rámutat néhány olyan grammatikai újításra, amelyek a mordvin és cseremiszi állítólagos közös előzményében keletkeztek:¹ e jelenségek (mint az *š/š* praeteritumjelként való használata) azonban nem csupán a cseremiszi és a mordvinban ismeretesek. Mindenesetre még Décsy előtt sem maradhatott rejtve, hogy e két nyelv között igen komoly grammatikai különbségek is vannak, de ezekkel kapcsolatosan

¹ Vö. DÉCSY GYULA, Einführung in die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Wiesbaden 1965. 189 kk.

elégge elnagyolt és aligha elfogadható magyarázattal szolgál: „Nachdem sich die Vorfahren der Mordwinen und Tscheremissen voneinander (um 600 n. Chr.) getrennt hatten, fanden allem Anschein nach in den Sprachen der beiden nun selbständigen Völker in relativ kurzer Zeit zahlreiche Veränderungen statt, woraus dann schließlich die gegenseitige sprachliche Entfremdung der heutigen Mordwinen und Tscheremissen resultierte”.² Jegyezzük meg, ha a feltételezett volgai-finn korszak ezer esztendeje alatt e két nyelv fejlődése lassú volt, igen különös lenne, ha néhány évszázad folyamán, vagyis az i.sz. 600-at követő időben mindkét nyelvben gyors, divergens változások mentek volna végbe: semmiféle hasonló fejlődési tendenciákat nem mutatnak a votják és a zürjén, amelyek pedig nagyjából szintén ugyanakkoriban váltak külön.

Természetesen igen fontos elemezni e két nyelv mai állapotát, hogy véleményt formálhassunk annak a lehetőségéről, alkotott-e e két nép valaha is egy közösséget. A bőséges vizsgálati anyaggal rendelkező szovjet kutatók általában eléggé eltérően nyilatkoztak erről a kérdésről.

Az utóbbi években megjelent szovjetunióbeli munkákat figyelembe véve, a Языки народов СССР³ harmadik kötetében a finnségi, ill. a permi nyelveket tárgyaló rész elé közös bevezető íródott, míg a cseremiszi nyelvcsoporthoz (a hegyi és a mezei cseremiszi), ill. az erza és a moksa önálló bevezetőt kapott. Ugyanilyen beosztás található az Основы финно-угорского языкознания⁴ c. munkában, amelynek többek között V. I. ЛУТКИН, К. Е. МАЙТИНСКАЯ és RÉDEI KÁROLY voltak a szerkesztői. Az első kötetben az Общие черты финно-волжских языков c. fejezetben az alábbi, óvatos megfogalmazással találkozunk: „Эпоха финно-волжской общности не была продолжительной (с 1500 г. до 1000 г. до н. э.), и связь относящихся к ней племен могла быть довольно слабой. Это объясняется также и большой протяженностью территорий их расселения. . . . Волжские финно-угорские языки — марийский и мордовские — не состоят в таком близком родстве друг с другом, как, например, пермские или обско-угорские языки.”⁵ Annak ellenére, hogy az Основы szerzői hajlanak a mordvin és a cseremiszi történeti-nyelvtudományi szempontból való elkülönítésére, az összefoglaló leírás végett és e népek földrajzi szomszédsága miatt megtartják a hagyományos terminológiát („Волжские финно-угорские языки”).

A hetvenes évek elején jelent meg BEREZCKI GÁBOR alapvető fontosságú kézikönyve, a Cseremiszi (mari) nyelvkönyv (1. kiadása: Budapest 1971), amely egyértelműen tagadja e nyelvek közelebbi összetartozását: „A mordvin és a cseremiszi nyelv erősen különböznek egymástól, s az utóbbi évek kutatásai mind inkább azt a nézetet erősítik meg, hogy ami e két nyelvben egyező vonás, az a finn-volgai együttélés idejéből származik, s nincs okunk olyan közös volgai alapnyelv feltételezésére, amelyből később a cseremiszi és a mordvin ki-fejlődött”.⁶

Egy klasszikus művének legújabb, bővített kiadásában НАЙДÚ ПÉТЕР összefoglalja a két, egymással ellentétes nézet legfontosabb tételeit: „A finn-

² Décsy: i. m. 191.

³ Vö. Языки народов СССР. Том III. Финно-угорские и самодийские языки. Москва 1966. 26 k., 255 k., 172 k., 221 k.

⁴ L. Основы финно-угорского языкознания. I. Вопросы происхождения и развития финно-угорских языков. II. Прибалтийско-финские, саамский и мордовские языки. III. Марийский, пермские и угорские языки. Москва 1974, 1975, 1976.

⁵ Основы I., 52.

⁶ BEREZCKI: i. m., 2. kiadás, Budapest 1974. 5.

volgai korszak rövid ideig tartott, s az idetartozó népcsoportok érintkezése meglehetősen laza lehetett. . . . A két ma is élő volgai finnugor nyelv, a cseremisiz és a mordvin között nincsen olyan sok egyezés, mint például a két permi nyelv között. . . . Jogos következtetésnek hangzik tehát az, hogy a volgai nyelvek közötti kapcsolatok a finn-volgai egység megszűnése után sem voltak elég szilárdak. . . . A cseremisiz és mordvin nyelv végleges elszakadását így az i. sz. VI—VII. évszázadra kell tennünk. . . . Egy másik nézet szerint (pl. Bereczki Gábor) viszont cseremisiz—mordvin együttélés nem is volt, s a cseremisiz már igen korán — az időszámításunk kezdete előtti évszázadokban — kivált a finn-volgai közösségből”?

3. Egyelőre tehát még nem alakult ki teljes egyetértés azzal kapcsolatban, hogy létezett-e valaha volgai finn kor és alapnyelv és így természetesen arra vonatkozóan is eltérnek a nézetek, van-e értelme a „volgai finnugor nyelvek” megnevezésnek. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy eddig még sohasem vizsgálták meg behatóan a mordvin és a cseremisiz grammatikai szerkezetének egyező vonásait. Dolgozatomban alábbi részében ezt szeretném megtenni, mégha csak igen nagyvonalakban is.

Be kell vallanom, hogy e kérdés tanulmányozását azzal a szándékkal kezdtem el, hogy a cseremisizben és a mordvinban meglévő egyező grammatikai vonások révén igazolom a volgai korszak és alapnyelv valószínűségét. De amikor összeállítottam az összevetés alapjául szolgáló anyagot és szembesítettem a mordvin—cseremisiz vonásokat a többi finnugor nyelvbeli jelenségekkel, kénytelen voltam belátni, hogy e két nyelvben nincsenek olyan rokon vonások, amelyek a mordvin és a cseremisiz közös alapnyelve mellett szólnának.

Mivel egy összehasonlító hangtani elemzés túlságosan is bonyolult volna és sok helyet igényelne, a hangtani kérdésekkel most nem foglalkozunk, hanem csak az alaktan (és némelykor a mondattan) kérdéseivel ismerkedünk meg, ez ugyanis szerintem témánk szempontjából fontosabb.

A mordvin és a cseremisiz közti alaktani egyezéseknek más rokon nyelvekben is vannak megfelelőisük, így ezek önmagukban nem igazolják a volgai egységet.

Kezdjük az esetragokkal. ahol a helyzet a következő:

gen. mord. M E *-ń* ~ cser. *-(ǝ)n* → finn *-n*
 acc. mord. M E *-ń* (tulajdonnevek) / \emptyset ~ cser. *-(ǝ)m* (határozott tárgy) / \emptyset
 (határozatlan tárgy) → finn *-n/∅* (imperativus mellett)
 iness. mord. M *-sa*, E *-so/-se* ~ cser. *-šte/-što/-štō* (< *sn) → finn *-ssa/-ssä*
 illat.-lat. mord. M E *-s* ~ cser. *-(e)š* → finn (ritkán) *-s* (pl. *alas*)
 abess. mord. M *-ftoma*, E *-(v)tomo/-(v)lème* ~ cser. *-tāme/-tāmo/-tāmō* → finn
-ton/-tön (caritiv képző)

Van egy olyan esetrag, amelynek eléggé korlátozott a használati köre és amely az erzában és a cseremisizben használatos, ez pedig a vocativusi *-j*. Ez legtöbbször a rokonsági viszonyokat kifejező főnevekhez járul (pl. mord. M E *avaj* 'anya!' ~ cser. *ačaj* 'apa!'). Ez az esetrag törökségi eredetű, mindkét nyelvbe az i. sz. 8. században került be, amikor a mordvinok és a cseremisizek már minden bizonnyal egymástól elkülönülve éltek.

⁷ Vö. HAJDÚ PÉTER—DOMOKOS PÉTER, Uráli nyelvrokonaink. Budapest 1978. 90.

Ami az egyes esetragok különleges funkcióit illeti, azt láthatjuk, hogy pl. az erza-mordvinban egyes igék mellett illativus áll, amikor „logikusan” inessivus volna várható, vö. E *kadoms vírs* (*vírsę* helyett) 'az erdőben hagyni'. ERDŐDI JÓZSEF ezt „sajátos mordvinizmusként” tárgyalja.⁸ Ez azonban pontatlan így, mivel a cseremiszből is vannak analóg szerkezetek, pl. *lupšeš muš-kältānam* (*lupšāšto* helyett) 'harmatban mosakodtam'. Hasonló szerkezetek vannak a finnben is, pl. *unohdin avaimet toimistoon* (*toimistossa* helyett) 'a kulcsokat az irodában felejtettem'. Így tehát nem egyszerűen mordvinizmusokról van szó, hanem minden valószínűség szerint a finnugor nyelvek egy közös, jellemző vonásáról.

A birtokos személyjelek körében is számos egyezést találunk, egyrészt a mordvin és a cseremisiz között, másrészt e két nyelv és a többi finnugor nyelv között:

- e. sz. 1. sz. mord. M -n (függő esetekben), E -m ~ cser. -m → m. -m
 2. sz. mord. M -t (függő esetekben), E -t ~ cser. -t → m. -d
 3. sz. mord. M -c ~ -nza, E -zo|-zę ~ cser. -žę|-žol|-žō, -še|-šo|-šō → finn -nsa/
 -nsä
 t. sz. 1. sz. mord. M -nk (függő esetekben), E -nok|-nek ~ cser. -na → m. -nk
 2. sz. mord. M -ńte ~ -nt, E -nk (< *nt) ~ cser. -da|-ta → zürj. -nid|-nit
 3. sz. mord. M -st (függő esetekben), E -st|nyj. -sk ~ cser. -št → lapp -sek

A mordvinban és a cseremiszből előforduló birtokos személyjelek mindegyikének van tehát pontos megfelelője a rokon nyelvek valamelyikében, így azok semmit sem bizonyítanak a birtokos személyjelek önálló volgai eredete mellett.

A melléknévi jelzőkre vonatkozó fontos megállapítás, hogy azok a mordvinban és a cseremiszből nincsenek egyeztetve a jelzett szóval, tehát pontosan az a helyzet, amit a magyarból ismerünk.

A melléknév fokozása a mordvinban és a cseremiszből a következő sé-mát mutatja: a hasonlított — amivel összehasonlítjuk + localisi funkciójú morféma — az alapfokú melléknév, pl. mord. M *Volodaš Vaņada od* 'Vologya Ványánál fiatalabb' (tkp. 'Vologya Ványától fiatal'), E *Ira Mašado mazij* 'Ira Másánál szebb' (tkp. 'Ira Másától szép'), cser. *lum kayaz deč ošo* 'a hó a papírnál fehérebb' (tkp. 'a hó a papírtól fehér') (mord. M -da, E -do ablativusrag, cser. *deč* ablativusi funkciójú névutó). Ugyanez tapasztalható a zürjénben is, pl. *vev ponjīs ižid* 'a ló a kutyánál nagyobb' (tkp. a ló a kutyától nagy') (az -īs elativusrag).

A mordvin és a cseremisiz két különböző módon fejezi ki a felsőfokot. Az egyik feltehetően az iménti összehasonlítást kifejező szerkezethez hasonlóan finnugor kori és az ablativusragos melléknév után egyazon melléknév megismétlésével fejeződik ki, pl. mord. E *maziđejak mazij* 'legszebb' (tkp. 'széptől szép'), M *ravžada ravža* 'legfeketebb' (tkp. 'feketétől fekete'), cser. *motor deč motor* 'legszebb' (tkp. 'széptől szép') (mord. E -de [a -jak 'is' jelentésű nyomatékító elem], M -da ablativusrag, cser. *deč* ablativusi funkciójú névutó). A superlativus kifejezésének másik módja az, hogy a tatárból átvett *in* partikula a melléknév elé járul, pl. mord. M *iň od* 'legifjabb', E *eň mazij* 'legszebb', cser. *en kuyu* 'legnagyobb'. Nyilvánvaló, hogy az *iň/eň/en* esetében párhuzamos kölcsönzésről van szó: a mordvinok és a cseremiszek kapcsolatainak

⁸ ERDŐDI JÓZSEF, Erza-mordvin szövegek. Budapest 1968. 211.

kezdetei a tatárokkal a 13. század első felétől datálhatók, vagyis sok száz évvel későbbre, mint ahogy feltételezett egységük megszűnt.

A mordvin és a cseremisiz számnevei 1-től 9-ig megegyeznek és pontos megfelelőik vannak a többi rokon nyelvben is, pl. mord. M *kolma*, E *kolmo*, cser. *kum* ~ finn *kolme* 'három', mord. M E *nile*, cser. *nāl* ~ finn *neljä* 'négy'. Szerkezetüket tekintve megkülönböztetett figyelemre tarthatnak számot a mordvin és a cseremisiz 'nyolc' és 'kilenc' jelentésű számnevei: a 'nyolc' perifrasztikusan van kifejezve, amely voltaképpen 'tízből kettő', a 'kilenc' ugyan-csak: 'tízből egy'. Nem egy tipikusan „volgai finn” alakról van szó, mivel hasonló kifejezésmódokat találunk a finnben és a zürjénben is. A 'száz' indoeurópai jövevényszó: mord. M *sada*, E *sado*, cser. *šüdü* ~ finn *sata*. Az 'ezer' jelentésű mord. M *tožän*, E *tožom*, cser. *tüžem* szókhöz szokták kapcsolni a finnugor nyelvek közti hangmegfelelések ismeretében a finn *tuhan-nen* adatot; mindezek valószínűleg az indoeurópai nyelvek balti csoportjából való átvételek. A névmások körében a mordvin és a cseremisiz a többi rokon nyelvvel számos fontos egyezést mutat.

Személyes névmások:

- e. sz. 1. sz. mord. M E *mon* ~ cser. *māj* → votj. *mon*
 2. sz. mord. M E *ton* ~ cser. *tāj* → votj. *ton*
 t. sz. 1. sz. mord. M E *min* ~ cser. *me* → finn *me*
 2. sz. mord. M *tin*, E *tijn* ~ cser. *te* → m. *ti*

Mutató névmások:

- 'ez itt': mord. M *tä*, E *te* ~ cser. *tide/tä* → finn *tä-mä*
 'ezek itt': mord. M *nä*, E *ne* ~ cser. *nine* → finn *nä-mä*
 'az ott': mord. M E *tona* ~ cser. *tudo/tu* → finn *tu*
 'azok ott': mord. M *nona*, E *nonat* ~ cser. *nuno* → finn *nuo*
 'az': mord. M *šä*, E *še* ~ cser. *sede* → finn *se*

Kérdő névmások:

- 'ki?': mord. M *kije*, E *kije/ki* ~ cser. *kö* → m. *ki*
 'mi?': mord. M E *meze* ~ cser. *mö* → m. *mi*

Visszaható névmás:

- 'maga': mord. M E *eš* ~ cser. *ške* → lapp *ēš/jieš*

Most pedig rátérünk az igékre. A mordvin és cseremisiz e téren megnyilvánuló egyező vonásait szintén nem tekinthetjük a volgai egység bizonyítékának, mivel pontos megfelelőik vannak más finnugor nyelvekben.

A jelen időben⁹ használatos igeragok egyezései:

- e. sz. 1. sz. mord. M E *-n* ~ cser. *-m* → finn *-n*
 2. sz. mord. M E *-t* ~ cser. *-t* → finn *-t*

⁹ A mordvinból természetesen az ún. alanyi igeragozást vesszük figyelembe.

- t. sz. 1. sz. mord. M *-la-ma/ta-ma*, E *-la-no/ta-no* ~ cser. *-na* → észtl *-me*
 2. sz. mord. M *-la-da/ta-da*, E *-la-do/ta-do* ~ cser. *-da* → zürj. *-d*

Ami a mord. M E t. sz. 1. és 2. személyű morféma *-l/-t* elemét illeti, megjegyezzük, hogy az a többes szám jele; a voltaképpeni személyragok *-ma* ~ *-no*, *-da* ~ *-do*.

Az e. sz. 3. sz. ragok nem egyeznek meg a mord. M E nyelvjárásaiban és a cseremiszből, a t. sz. 3. személyben viszont azonos szerkesztésű alakok láthatók, vagyis egy kötőhang (vagy coaffixum) + többes jel (*-l/-t*), ugyanúgy, mint a finnben:

- t. sz. 3. sz. mord. M *-Jl/-iyl*, E *-il/-it* ~ cser. *-ät/-at* → finn *-vat/-vät*

A múlt időben használatos igeragok mind a mordvinban, mind a cseremiszből nagyjából megegyeznek a jelen időben megismertekkel, így nem érdemes ezekre szót vesztegetni. Annál inkább ajánlatos viszont figyelmet szentelni a praeteritum jeleinek. Az eredeti finnugor **j* (**i*) és az uráli **š* időjelnek többé-kevésbé biztos folytatói vannak a cseremiszből és mordvinban.

A **j* (**i*) kapcsán a mord. E és a cseremiszből (valamint a finn) között az alábbi egyezéseket láthatjuk:

mord. E I. prät.		cser. II. prät. — I. konjugáció (csak az <i>l</i> -re vagy <i>n</i> -re végződő tövek után)		finn imperf.
e. sz. 1. sz. <i>-i-ń/-i-ń</i>	~	<i>-i-äm</i> (< <i>*j-äm</i>)	→	<i>-i-n</i>
2. sz. <i>-i-l/-i-l</i>	~	<i>-i-ät</i> (< <i>*j-ät</i>)	→	<i>-i-t</i>

Az **š* kapcsán pontos megfelelést találunk a mord. M E nyelvjárásokban, a cseremiszből (és a vogulban is) a praeteritum egyes és többes számú 3. személyében:

mord. M E I. prät.		cser. II. prät. — II. konjugáció		vogul prät.
e. sz. 3. sz. <i>-š</i>	~	<i>-š</i>	→	<i>-š</i>
t. sz. 3. sz. <i>-š-t</i>	~	<i>-š-t</i>	→	<i>-š-at</i>

Az **š* időjel ezenkívül a mord. M E és cseremiszből (és más finnugor nyelvek) tagadó igéjének összes múlt idejű alakjában is megtalálható. Példaként csak az e. sz. 1. és 3. sz. alakokat közöljük:

- e. sz. 1. sz. mord. M *i-ž-en*, E *e-ž-in* ~ cser. (II. prät.) *š-äm* (< **š-š-äm*) → észtl nyj. *e-s-in*
 3. sz. mord. M *i-ž*, E *e-ž* ~ cser. (II. prät.) *š-š* → észtl nyj. *e-s* stb.

A finnugor nyelvekben nincsenek voltaképpeni jövő idejű igealakok. A mord. M E és a cseremiszből ezt körülírással fejezik ki: 'kezd' jelentésű ige + a főige infinitívusa. A mordvinban a *karmams*, a cseremiszből a *tunjalaš* segédige használatos ilyenkor. A magyar ugyanúgy fejezi ki a futurumot, a *fog* segédige intranszitiv alakja ugyancsak 'kezd' jelentésű, pl.:

e. sz. 1. sz. mord. M *karman* + *-ma* végződésű infinitívus, E *karman* + *-mo/ma/-me* végződésű infinitívus ~ cser. infinitívus + *tunalam* → m. *fo-gok* + infinitívus

Az imperatívusi végzések közül csak a harmadik személyek vethetők össze egymással a mordvinban és a cseremiszbén:

e. sz. 3. sz. mord. M *-za*, E *-zo/-zē* ~ cser. *-že/-žō/-žō*, *-še/-šo/-šō* → lapp *-s*

t. sz. 3. sz. mord. M E *-st* ~ cser. *-št* → lapp *-sek* (< **set*)

Most vessünk egy szempillantást a mordvin—cseremiszi névutókra. Számításaim szerint az erzában és a moksában összesen hét olyan névutó van, amelyeket — legalábbis etimológiailag — cseremiszi névutókkal egyeztethetünk; valamennyiüknek (talán csak a mord. M E *kuvalma* ~ ?cser. *kutēm* 'vmi mentén' kivételével) vannak megfelelőik a rokon nyelvekben vagy pedig más nyelvekből származó jövevényszók. Kettőt megemlítünk:

mord. M *mele* 'után', E *mejle* ~ cser. *mōngō* → m. *mög-ött*,

mord. M *turks* 'át, keresztül', E *troks* ~ cser. *toreš* → lapp *doares*.

Az egymásnak megfelelő névutók számánál érdekesebb néhányuknak a vonzata. A mordvinban egyes névutók a főnév ablatívusragos alakja után állanak, pl. M *šorada baška* 'kenyéren kívül', E *ōbedte baška* 'ebéden kívül' (a mord. M *-da*, E *-te* ablatívusragok). Ugyanez látható a cseremiszbén is, de mivel az irodalmi nyelvben és a főbb nyelvjárásokban nincsen ablatívusrag, helyette *teč/deš* névutó áll. Így látszólag kettős névutós szerkezet jön létre, amely azonban megfelel a mordvin szerkezetnek, pl. cser. *oksa deč posna* 'pénzen kívül' (a *deč* ablatívusi funkciójú névutó). Ez a mordvin—cseremiszi sajátosság azonban nem eredeti, tehát nem „volgai finn”, hanem a szomszédos török nyelvekből való tükörfordítások révén honosodott meg.

Mielőtt a mordvin és a cseremiszi közös szókincséről szólnánk, el kell ismernünk, hogy néhány egyező morfémának ismereteink szerint nincsenek megfelelőik a többi finnugor nyelvben, pl. az infinitívus végződése: mord. M E *-ms* ~ cser. *-aš*. Az ilyenfajta egyezések száma azonban olyan minimális, hogy ezeket inkább a szabályt erősítő kivételeknek tekinthetjük.

4. Ez alkalommal nem áll szándékomban behatóbban tárgyalni a mordvin és cseremiszi közös szókincset, mindössze néhány megjegyzést kívánok tenni az alapszókincs egy bizonyos részével kapcsolatban. Mindenekelőtt arra szeretnék emlékeztetni, hogy a mordvin grammatikát és szókincset ismertető tanulmányában¹⁰ A. P. ФЕОКИСТОВ a M és E nyelvjárás különböző kori rétegei között nem számol „volgai finn” réteggel. Ez annyit jelent, hogy a mordvin — és a cseremiszi — szókészlet azon elemei, amelyek egy ilyen hipotétikus nyelvállapotból erednek (tehát nem törökségi, orosz stb. jövevényszavak és nem is finnugor koriak), minden kétséget kizáróan a szókincsnek csak elenyészően kis részét alkotják.

¹⁰ Vö. Основы II, 248—344 («Мордовские языки»). A szókincs ismertetését l. 337—343.

Az általam végzett számítások eredménye: A mordvin és a cseremisiz alapszókinés hasonló vagy azonos fogalmat jelentő 800 szavából 158 (19,7%) bizonyult közösnek etimológiai-szerkezeti szempontból. Ezek a továbbiakban így csoportosíthatók: 116-nak vannak megfelelői a többi finnugor nyelvben (ez a 800-nak 14,5%-a); 16 orosz jövevényszó (2%); 8 szó török vagy tatár, csuvas stb. eredetű (1%); 2 indoiráni jövevényelem finnugor megfelelésekkel (0,25%); 1 balti, vagyis jövevényszó finnugor megfelelőekkel (0,12%); és végezetül van 15 ismeretlen eredetű — és jelenlegi ismereteink szerint — csak a mordvinban és a cseremisizben adatolt szó (1,8%).

Ezeket a százalékban közölt adatokat természetesen nem lehet minden további nélkül, automatikusan alkalmazni az egész mordvin—cseremisiz szókinésre, de ez az 1,8% mégis csak érzékelteti, milyen minimális a tisztán „volgai finn” szók aránya.

A fentebb előadottakból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az alaktan (és a mondatban), valamint a szókinés indokoltá teszik annak az elméletnek az elfogadását, amely szerint a mordvin és a cseremisiz nem egy közös „volgai finn” alapnyelvből származnak, e két nép ősei soha nem alkottak egymással önálló közösséget.

DANILO GHENO

Замечания о мордовско-марийских грамматических совпадениях

Данило Гено

1. В этой статье я хотел бы привести существенные грамматические доводы в пользу положения, по которому мордовские и марийский языки никогда не проходили через общий «волжский» период.

2. Представителями противоположных концепций являются: Дечи (GYULA DÉCSY, Einführung in die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Wiesbaden 1965), который склонен к унитарной концепции, и Берецки (GÁBOR BERECZKI, Cseremisiz [mari] nyelvkönyv. Budapest 1971), который поддерживает «сепаратистскую» теорию. Авторы книги Основы финно-угорского языкознания (I—III. Москва 1974—1976) склоняются к последней теории. Хайду (PÉTER HAJDÚ—PÉTER DOMOKOS, Uráli nyelvrokonaink. Budapest 1978) не отвергает ни той, ни другой.

3. Сравнение общих морфологических (и синтаксических) черт в мордовских и марийском языках со сходными чертами других финно-угорских языков свидетельствует о том, что вопрос никак не касается типичных «волжских» явлений. Ген., акк., инесс., илл. лат., абесс. суффиксы в мордовских и марийском языках имеют соответствие между прочим в финском языке. Лично-притяжательные суффиксы — все финно-угорского происхождения. Грамматическое выражение сравнительной степени прилагательных следует древнему финно-угорскому образцу. Имена числительные 1—9, 100 и 1000 показывают совпадения в различных финно-угорских языках, так же, как и личные (1. и 2. л. ед. и мн. ч.), указательные и вопросительные местоимения, глагольные личные окончания настоящего времени (1. и 2. л. ед. и мн. ч.), показатели прошедшего времени. Значение будущего времени выражается вспомогательным глаголом со смыслом «начинать» + инфинитив основного глагола, как напр. в венгерском языке. Некоторые мордовские и марийские послелоги требуют перед собой аблатив: это параллельное заимствование из соседних тюркских языков.

4. В области лексики, из 800 мордовских и марийских слов, которые я проанализировал, 158 — общие с этимологической и структурной точки зрения (19,7%). Из общих слов, 116 совпадают со словами других финно-угорских языков (14,5%), 27 — тюркского, русского и т. д. происхождения (3,4%), и наконец только 15 — приписываемые исключительно мордовским и марийскому языкам (1,8%): последний, очень низкий процент с трудом может быть признаком какого-то «волжского» пласта мордовской и марийской лексики.